

Пишна Д., Бутенко В. Вплив казки на формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців*. Суми ФОП Цьома С.П., 2023. С. 269–273.

Діана Пишна, Віта Бутенко

Сумський державний педагогічний університет

імені А.С. Макаренка

ВПЛИВ КАЗКИ НА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано сутність понять «компетентність», «художньо-мовленнєва діяльність», «художньо-мовленнєва компетентність»; уточнено жанрові різновиди, функції казок та їх змістові особливості; визначено аспекти впливу казки на формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: художньо-мовленнєва компетентність, казка, діти старшого дошкільного віку, формування.

Постановка проблеми. Провідним напрямом сучасної педагогічної науки є становлення ключових компетентностей, спрямованих на розвиток особистості дитини. Художньо-мовленнєву компетентність в Державному стандарті дошкільної освіти визначено однією з провідних, тому вважаємо за доцільне приділяти велику увагу пошуку шляхів її формування. Зважаючи на те, що специфіка художніх елементів казки відповідає психічним особливостям дітей старшого дошкільного віку, на нашу думку, вона може бути найбільш доступним та педагогічно ефективним засобом формування їх художньо-мовленнєвої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемі формування мовної компетентності дітей приділено велику увагу в дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, М. Вашуленка, С. Карамана, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скуратівського та ін. Аспекти формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку розкрито Н. Богданець-Білооскаленко, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик та ін. Розвідки щодо використання казки в освітньому процесі з дітьми дошкільного віку здійснено О. Вознюк, Т. Гужановою, Ю. Іщенко, Ю. Форманюк, О. Шаумян та ін. Незважаючи на здобутки науковців, питання впливу казки на формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку потребує постійного оновлення.

Мета статті: визначити аспекти впливу казки на формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У контексті обґрунтування досліджуваної проблеми передбачено характеристику ключових категорій, як-от: «компетентність», «художньо-мовленнєва діяльність», «художньо-мовленнєва компетентність». Відтак, здійснюючи змістовий аналіз феномену «компетентність» визначено, що науковці [4, с. 26; 6 та ін.] трактують її як індивідуальну інтегровану якість особистості, яка визначається здатністю розв'язувати проблеми, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, вибираючи найбільш оптимальні й ефективні рішення, ґрунтуючись на знаннях, уміннях і навичках. Значення художньо-мовленнєвої діяльності схарактеризувала у власних дослідженнях А. Богуш [2], яка визначила структуру художньо-мовленнєвої діяльності, що, на її думку, складається із таких компонентів: когнітивно-мовленнєва, поетично-емоційна, виразно-емоційна, оцінювально-естетична й театральна-ігрова [2, с. 57]. Також науковець виокремила чотири складові художньо-мовленнєвої діяльності: 1) сприймання на слух та розуміння дітьми змісту художніх творів; 2) відтворення змісту і виконавча діяльність (декламування, відповіді

на запитання, переказування, бесіда за ілюстраціями, узагальнювальні бесіди, читання в особах тощо); 3) театралізована діяльність (інсценування, театральні вистави); 4) творчо-імпровізаторська діяльність (ігри-драматизації, ігри за сюжетами літературних творів, словесно-поетична творчість) [2, с. 57]. Щодо сутності смислового конструкту «художньо-мовленнєва компетентність», то ми звернулись до Базового компоненту дошкільної освіти, де його розкрито «здатністю відтворювати художньо-естетичні враження від сприйняття літературних і фольклорних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення дитини до художнього слова як культурного явища, друкованої чи електронної книжки, достатній для художньої комунікації рівень літературної обізнаності» [1, с. 20].

Уважаємо, що досягти оптимальних результатів у вирішенні будь-якої проблеми можливо лише за умови глибокої власної зацікавленості особистості. Тому одним із оптимальних засобів формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку ми вважаємо казку, яка є найпопулярнішим та найцікавішим видом усної творчості серед дітей, зокрема старшого дошкільного віку.

У наш час традиційно казки розподіляють на три жанрові різновиди: казки про тварин, соціально-побутові та чарівні казки [3; 7 та ін.]. Кожен із названих різновидів має власні сюжети, персонажів, поетику, стиль. З метою обґрунтування можливостей впливу казки на формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку, доречно розкрити їх змістові особливості. Зокрема, *казки про тварин* визначаються такими особливостями: належать до «звіриного епосу», вони є історично найдавнішими; в алегоричній формі розкриваються суспільні явища, побут людей; пронизані сатирою, гумором; на основі опису дій та вчинків тварин проводяться аналогії з життя людей: персонажі казок обирають собі старосту, царя, а також господарюють, змагаються, сперечаються, дають і беруть хабарі, принижують слабших; у казках діють свійські (корова, коза, вівця, баран) та дикі тварини (вовк, лисиця,

ведмідь), птахи (півень, качка, орел, сова, ворона, горобець), комахи, земноводні (жаба, черепаха) та ін.; тварини в казках уособлюють певну рису характеру чи вдачу людини: вовк – голодний хижак, невдаха; лисиця – хитра, підступна, улеслива; ведмідь – вайлуватий, незграбний; овечка – беззахисна; осел – впертий; заєць – боягуз; орел – сильний, зухвалий, пихатий; черепаха і рак – неповороткі, повільні; кінь і віл – працьовиті, покірні; дії тваринних казкових образів олюднені: вони розмовляють, спілкуються, товаришують; зміст цих казок близький і доступний дітям будь-якого віку; відсутні фантастичні істоти, вони – реалістичні; переважають дія, рух, примовки, приспівки.

Для *чарівних казок* характерно: обов'язкова наявність чарівних предметів, чаклунів, у змісті переважає фантастичне начало; характери героїв вступають у двобої з темними силами (герої-добротворці в чарівних казках наділені надприродною силою, кмітливим розумом, доброю вдачею); діють чарівні предмети (люстерко, клубочок, чоботи-скороходи, коцюба, кінь-віщун, гребінець); доброторці завжди перемагають зло, їм допомагають й міфологічні істоти: Скороход, Слухало; позитивні герої чарівних казок змальовані сильними, мужніми, оригінальними, самобутніми (Котигорошку тричі виковують таку булаву, що ледве виносять із кузні, а як він закине її на дванадцять діб у небо, то, падаючи, вона вдаряється об його мізинець і розбивається або залишається цілою); специфікою цих казок є сильне моральне начало, повчальний зміст, який приховано у ненав'язливій моральній позиції, що спонукає слухача самостійно дійти відповідних висновків щодо етики поведінки чи морально-етичних правил життя.

Особливостями *соціально-побутових казок* є такі: розповідають про буденне життя людей, їхній побут або реалії людського життя за умов різних соціальних епох; найновіші за походженням, вони виникли за часів феодалізму, зображують реальні події, казковість представлена у межах земної діяльності людини; групи тематики соціально-побутових казок: *дидактично-повчальні казки*, в яких зображується людське життя з усіма

його радощами і нещастями, залежність людини від її долі; *сімейно-антагоністичні казки*, в яких розкриваються часом складні родинні стосунки; *жартівливі казки*; *сатиричні казки*; проходить образ Правди як втілення споконвічного правдошукання народу; позитивними героями цих казок виступають також звичайні прості люди – добротворці та знедолені, Мудра дівчина, дівчинка-семиліточка, козаки, солдати, син, батько або абстрактні герої – Щастя, Доля. Головним героям допомагають розум, мудрість, кмітливість, спостережливість, добропорядність, моральна стійкість, витривалість, віра у добро; негативні герої – носії зла – антиподи Правди, Щастя, Добра: Кривда, Горе, Біда, Злиденність, Смерть, пан, гультьай, ледар, ледащиця, нероба, зажерлива баба тощо; провідними мотивами соціально-побутових казок є: суд Правди над Кривдою; антипанські, антикріпацькі, антицарські мотиви; протиставлення бідних багатим; мотив праці; боротьба проти всіляких сил, які заважають щастю простої людини; антирелігійні мотиви; протиставлення бідних багатим як зіткнення добра і зла, щедрості і скупості, скнарості, вдячності і невдячності («Названий батько», «Хліб і золото», «Дарунки з трьох зернин» та ін.); оспівується мотив праці; спрямовані на викриття і заперечення несправедливого суспільного ладу, експлуатації людини людиною.

Як свідчать дослідження [3; 5; 7 та ін.], казки виконують різні функції: інформаційно-освітню, виховну, національно-духовну, історичну, естетичну, сугестивну. Розкриємо їх детальніше. Зокрема, *інформаційно-освітня функція* полягає в тому, що казка несе відповідну інформацію, повідомляючи дитину про певні події, життєві ситуації, явища і закони природи, соціальні та моральні норми співжиття тощо; *виховна функція* ґрунтується на тому, що кожна казка виховує дитину розумово, морально, естетично; *національно-духовна функція* полягає в тому, що казка сприяє не лише засвоєнню нових знань та вмінь, не лише формує окремі психічні процеси, а й змінює загальне ставлення до дійсності, стимулює виникнення нових більш високих методів діяльності; *історична функція* означає, що

казка – це той національний скарб, який єднає минулі покоління, історію народу з сучасністю в єдиний організм; *естетична функція* ґрунтується на тому, що казка справляє величезний вплив на емоційну сферу дитини, на її почуття, оскільки, в процесі читання розповідання подається власне емоційне ставлення до фактів, подій, героїв казки і тим самим відбувається вплив на переконання дітей, пробудження співчуття, співпереживання; *сугестивна функція* передбачає аспект розважання дітей, створення комфорту, сприятливої атмосфери, щиросердної радості у процесі читання казки; *культураносна функція* базується на тому, що казка є носієм національної культури, тому виконує роль пропаганди, транспортування і переливання її національних цінностей у скарбницю світової літератури, культури.

Висновки і перспективи дослідження. Здійснений аналіз дозволив нам виявити аспекти впливу казки на формування художньо-мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку: *когнітивно-мовленнєвий* – це наявність певних знань дітей про різновиди казок, здатність відтворювати зміст знайомих казок, впізнати казку за уривком чи ілюстрацією, самостійно складати казки, придумувати зачин та кінець казки; *виразно-емоційний* – вміння виразно та емоційно передати зміст казки дотримуючись адекватних засобів виразності й вдало їх поєднуючи; *оцінювально-етичний* – здатність дитини свідомо аналізувати поведінку героїв казки, висловлювати власне ставлення до них, мотивувати моральні та естетичні оцінки; *театрально-ігровий* – це наявність у дітей умінь і навичок самостійно розігравати зміст знайомих казок у театралізованих іграх, іграх-драматизаціях, іграх за сюжетами казок, інсценувати казки в театральних виставах.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у визначенні можливостей казки як засобу розвитку словесної творчості дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu_%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 304 с.
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. К.: Вища школа, 1994. 398 с.
4. Бутенко В.Г. Підготовка майбутніх вихователів до формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників засобами ігрової діяльності [монографія]. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка. 2018. 256 с.
5. Вознюк О.В. Казка як наріжний науково-філософський ресурс розвитку дитини. *Філософія для дітей: сучасний стан і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 25-26 травня 2021 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 41–48.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
7. Шаумян О.Г. Казка як складова освітнього простору дитини. *Молодий вчений*. 2019. № 7.1 (71.1). С. 90–94.